

ПОЛЕМИКЕ

Академик Драгутин ЛЕКОВИЋ*

ИЗГУБЉЕНА МЈЕРИЛА ОСПОРЕНОГ ГРАНДОМАНА

Књига Павла С. Радусиновића "Путевима времена" изазвала је у црногорској јавности двоструко изненађење - прво, зато што је он ријешио да о себи напише двије дебеле књиге и, друго, што је већ у првој књизи испољио не само грандоманске амбиције него и недопустиве бруталне нападе на личности и институције. Негативно мишљење о његовој књизи оформило се и прије неголи сам ја одлучио да се на њу критички осврнем. А да то урадим нијесу ме навели ни зла воља, ни пакост, ни љубомора, како то Радусиновић у свом одговору тврди, него начелни ставови и реалне околности, на које сам у својој критици у *Историјским записима*, 1-2/1998, указао.

Послије Радусиновићевог увредљивог одговора на моју критику ("Лековићеве клевете" - *ИЗ*, 3-4/1998), још једном сам пажљиво прочитао то његово "социјално" - да себе провјерим и да ми савјест буде сасвим чиста, и увјерио сам се да поменута књига не само што заиста заслужује да буде критикована него и да има мјеста за још много шире и оштрије оцјене приговора од оних које сам ја формулисао.

Из историје научног и политичког стваралаштва, бројни су примјери који показују да грандоманија наводи ствараоце да губе критеријуме и да чине недопустиве промашаје, као и да због хвалисавости доживљавају тешке падове. И примјер Павла Радусиновића то обилато потврђује. Губљење мјерила у избору битног и давања значаја небитном, у његовој књизи "Путевима времена", учинили су да она, у ствари, представља заправо примјер еклектичког сваштарства.

Радусиновићево потпуно губљење критеријума у академском разговору, полемици, још је више дошло до изражаја у његовом одговору на моју критику његове књиге сваштаре.

Свој одговор на моју критику Радусиновић почиње изношењем наводних коментара како је моје иступање на Скупштини ЦАНУ, у коме

* Аутор је редовни члан Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица.

сам оспорио његов примитивни и неистинити напад на Академију и њене поједине чланове, у чланству Друштва црногорско-руског пријатељства оцијењено "као подлост" (стр. 199). Дубоко сам увјерен да Радусиновић напросто то измишља, као што измишља много шта друго, јер не могу вјеровати да би часне личности, које нијесу упознате са текстом моје ријечи изговорене на сједници Скупштине ЦАНУ (без присуства јавности), могле дати такву грубу и нечасну квалификацију. Сви који су посредно могли да сазнају што сам о Радусиновићевој књизи изговорио на Скупштини Академије, далеко су више били изненађени његовим грубим нападом на ЦАНУ и њене чланове, него мојом о његовом "(не) дјелу". Моја ријеч на Скупштини Академије узрокована је и чињеницом што сам се баш ја највише залагао за избор Радусиновића у Академију, па сам био морално обавезан да Академију заштитим од Радусиновићеве клевете и лажног приказивања односа према њему, последице трећег пропадања на изборима, и да се од њега јавно дистанцирам. Стога моја критика његовог недоступног понашања није "подлост", него, напротив, *морални став и доказ достојанства академика*.

Многи угледни црногорски интелектуалци, последице моје критике Радусиновићеве књиге, говорили су ми да је "било крајње вријеме да неко тога уображеника и галамцију, најзад, спусти на земљу". Истина, било је и оних који су ми рекли да цјелокупно његово понашање, које је он напосљетку преточио у својеврсну сваштарску књигу, можда, и не заслужује никаквог помена и да би његове похвале могле бити много непријатније појединим члановима Академије од било каквог напада који долази од њега. Али је, ипак, било неопходно да се управо према његовом клеветасту истакнутих научних стваралаца и Академије као цјелине јавно огласим управо ја који сам га подржавао као кандидата за избор у ову највишу црногорску научну установу. И, ето, сав Радусиновићев бјесомучни напад на мене и недостојна терминологија којом се у одговору на моју критику послужио долазе управо од тога што сам га аргументовано оспорио.

Радусиновић је и својом књигом и одговором на моју критику на њу, обилато посвједочио да је не само грандоман, него и да је и *клеветник*, псовач и фалситикатор чињеница. Убједљиво свједочанство бијеса и изгубљених мјерила овог оспореног мегаломана је и недостојна терминологија коју је он у полемици са мном употребио. Ево неколико његових "бисера" те терминологије: "негаторски клевете" (200), "циничан наслов", "осветољубиво-фарисејски начин", "не презајући од подметања, клевета, провокација, интрига и напада" (202), "заслијељен злом", "лицемјерно конструисану обланду" (203), "подле, провокаторске импутације" (204), "попут сеоске торокуше" (206), "олако и дрско напада" (208), "фарисејско-кортешки ставио у одбрану" (211) и "карактер личног реванша" (212). Друге "бисере" његове терминологије нећемо наводити, јер је и ово сасвим довољно да потврди низак ниво културе једног доктора наука и универзитетског професора. Ова термилошка салата појмова, чије тежине, можда, и није свјестан, довољно јасно одсликава поменутог аутора као личност.

Недостојна је не само Радусиновићева терминологија, и квалификативи које мени упућује, него и сам метод његове полемике. Умјесто да *конкретно* одговори на низ мојих указивања на велике слабости његове књиге, Радусиновић је изабрао опробани метод *замјене тезе и предмета полемике*. Тако то раде интелектуално немоћни и оспорени. За моје суштинске критичке приговоре пресудио је да су то "подле и провокативне импутације" (204). Квалификавањем моје, на аргументима, засноване критике фразом "подле провокативне импликације", он, у ствари, фактички доказује да се не може одбранити од грубих неистина које је саопштио у својој књизи.

Пошто се од мојих суштинских приговора његовој књизи није могао одбранити, Радусиновић спор пребацује на терен који *пошито* излази из оквира моје критике и нашег разилажења и раскида у сарадњи - на питање мога учешћа у нашем времену, ангажовања у комунистичком и опозиционом покрету, односу према лијевим снагама у савременом свијету, моје образованости, мог избјегавања сарадње са групацијама "илегале" информбировске оријентације у Црној Гори и слично. Овакво одређење изабрао је, по свој прилици, да би ме дискредитовао у јавности.

Одбацујући моју оцјену да његова књига представља свједочанство не само грандоманије већ и да је примјер како не треба писати књиге, Радусиновић настоји да је представи као *скромни* документ о себи и свом раду, па каже да му је "намјера била да исприча, аргументује и релативно разуђено представи своје животне и творачке путеве у времену у коме је живио... и ништа више" (303). Међутим, он у књизи уздиже себе на ниво вертикале, сврстава себе међу величине "човјечне и достојанствене вертикале" (430). Вертикала је исувише крупна ријеч и ствараоци од мјере и укуса никако се не усуђују да је употребље када говоре о себи - они то остављају да за њих други кажу.

Радусиновић даље за себе каже и "да је у овом најдраматичнијем вијеку", "надахнуто летио орбитом, симболично започетом Спартаком и незавршеном Фиделом Кастром" (204). Каква самохвална оцјена и надобудна терминологија! Признајем да за анализу ове "величине" нијесам довољно стручан, иако је Радусиновић заиста дао повода да би се о њему као личности могла написати занимљива студија са аспекта психологије, па и једне друге њој сродне научне дисциплине...

Мегаломанска опсесија навела је Радусиновића да у одговору на моју критику устврди да је он "са мном раскинуо сваку сарадњу" (199), а не ја са њим, јер, забога, све мора да почиње од мегаломана као "праве величине", па и кидане односа и прекид сарадње. Међутим, било је сасвим супротно - ја сам фактички са њим раскинуо и то ћу и документовати.

Када је Радусиновић чуо за мој раскид са њим и за моју припрему критике његове књиге, покушао је да наговори неке наше заједничке пријатеље, а посебно уваженог академика Влада Стругара, да утичу на мене да своју критику не објављујем, јер сада има "много важнијих ствари". То посредовање нијесам прихватио.

Са Радусиновићем сам најприје раскинуо сарадњу у "Словенском гласнику", мојом оставком на функцију главног уредника. Он то покушава да објасни искључиво мојом увријеђеношћу што није објавио текст моје ријечи изговорене на промоцији првог броја поменутог "Гласника", 12. јула 1997. године у Београду (стр. 201-202). А, у ствари, то је био само непосредни повод. Општи и посебни разлози, које сам у оставци навео, много су битнији, одлучујући, а некоректно одбијање штампања моје поменуте ријечи било је само садејствујуће. То потврђује садржај саме оставке, која гласи:

РЕДАКЦИЈИ "СЛОВЕНСКОГ ГЛАСНИКА"

ПОДГОРИЦА

Овим дајем неопозиву оставку на функцију главног уредника "Словенског гласника" јер његов одговорни уредник Павле С. Радусиновић није достојан да са њим даље сарађујем.

Прво. Тешкоће сарадње са одговорним уредником "Гласника", које су се често јављале, долазиле су од његових накарадних информбировско-сталинистичких назора и његове искључивости који су сужавали тематику "Гласника" и ограничавали домете сарадње са њим.

Друго. Одговорни уредник је схватио "Словенски гласник" као искључиво лично предузеће и сво вријеме је дјеловао без сталних консултација и сагласности са осталим члановима Редакције. Иностране чланове Редакције и прилоге за "Гласник" бирао је и елиминисао по свом ћефу и личној заинтересованости.

Треће. Одговорни уредник је себи чак дозволио да, без консултације са осталим члановима Редакције и без заједничке расправе којој бих и ја присуствовао, не објави мој прилог - ријеч изговорену на промоцији првог броја "Гласника". Чудовишно је да се одговорни уредник ставља изнад главног уредника и да суверено арбитра и још више да је сасвим индиферентно прешао преко упозорења које сам му изразио 16. јануара ове (1997) године у Дому Војске Југославије, да ћу дати оставку ако он тај мој прилог не објави. Овакав његов став наводи на то да му мој углед смета и да је интимно желио да се ја повучем и да он задовољи амбицију да буде главни и одговорни уредник "Гласника". Желим да истакнем да је тај мој прилог објављен на више мјеста - на српском, енглеском, бјелоруском и украјинском, што је и суштинска потврда да је он требао бити објављен и у нашем "Гласнику".

Када сам се послје изласка другог броја "Гласника" освједочио да мој прилог није објављен, носио сам се мишљу да одмах дам оставку на звање главног уредника, али сам од тога одустао, јер смо се налазили пред одржавањем Конгреса словенских народа у Прагу, што је захтијевало да се мир у кући како тако одржи.

Сматрам да је Радусиновићево држање недостојно не само као одговорног уредника "Словенског гласника", него и у случају црногорске делегације одређене да присуствује Словенском конгресу у Прагу. Кад је црногорска Влада одбила да финансира учешће назначене деле-

гације на Конгресу у Прагу, ја сам, у знак протеста, Влади упутио преко-рно писмо у коме сам одбио финансијска средства намијењена за моје учешће. Радусиновић је себи дозволио да пређе преко чињенице да је угледни члан "Словенског друштва Црне Горе" и драгоцен члан "Словенског гласника" Јагош Батрићевић искључен из списка финансираних делегата и уз то, политички дисквалификован. Достојанство је налагало да се не само одлучно протестује против те дисквалификације него и да се одбије одобрени новац за учешће на Конгресу.

Као авангардиста словенске идеје и свесловенске солидарности желим "Словенском гласнику" да преброди слабости везане за његово одговорног уредника и да још више и плодније обавља своју племениту мисију. Повлачећи се из његове Редакције желим да нагласим да му заувјек ускраћујем објављивање било којег мог текста.

У Подгорици, 27. септембра 1998.

Драгутин-Драго Лековић"

Дакле, разлози због којих сам одбио даљу сарадњу са њим су сасвим јасни.

Радусиновић ми оштро замјера и што нијесам присуствовао Сабору Свесловенског друштва, одржаном новембра 1998. године у Подгорици, коме су, како он констатује, присуствовали многи чланови Друштва црногорско-руског пријатељства. Прикривајући, уз то, стварне разлоге мога одсуства са Сабора, он даје потпуно произвољно објашњење мога одсуствовања. Тада сам се налазио у Подгорици и Радусиновић ме је посјетио у хотелу "Црна Гора" и позвао да присуствујем сабору. Том приликом сам му нешто гласније, више због његовог слабог слуха, саопштио да сам већ донио одлуку да са њим прекидам сваку сарадњу и, додао: "Када би Ти, евентуално, водио и свјетску револуцију с изгледом на побједу, ја у њој не бих учествовао!" Да ово кажем разлог је био што је он потпуно приватизовао и Свесловенско друштво, као и његов "Гласник".

Радусиновић ми оштро пребацује што нијесам подржао његов приједлог да у Редакцију "Словенског гласника", као инострани чланови, уђу филозоф и професор Московског универзитета др Станоје Брајовић и пјесник Јоле Станишић, јер би они најбоље могли да ангажују сараднике из Русије (201). На његово инсистирање да они уђу у Редакцију рекао сам да су то истакнута имена, која би нашем часопису била од користи, али сам и примјетио да су они познати информбировци - голооточани, који су емигрирали у Совјетски Савез, постали држављани СССР-а, и тамо се врло запажено ангажовали у антијугословенској кампањи, па би зато њихов улазак у Редакцију "Словенског гласника" могао да баци сјенку на овај часопис. Нагласио сам да је много боље да у Редакцију часописа уђу нека угледна руска имена. Моје гледиште је било прихваћено, јер је, за статус часописа, мој приједлог био умјеснији и кориснији. Ето, то је разлог Радусиновићевог коментара да ја "нијесам био свјестан колико сам мојим ставом изазвао његово подозрење! И те

какво подозрење"! (201). Мој одговор је да је ово његово "подозрење" равно сумраку логице.

Радусиновић се опширно и врло разјарено осврће и на питање његовог плагирања рада Илије - Пека Пеличића и моје помињање тога спорног питања у вези с Радусиновићевим неизбором у ЦАНУ. У тој својој разјарености Радусиновић удара на мене као главног кривца за покретање тога питања у јавности, па каже: "Лековић лимитира путеве да се о питању плагирања дође до истине" (212). Морам рећи да и једно и друго представља грубо подметање, јер ја са тим случајем нијесам ни на који начин директно повезан - он се отворио и независно од мене, јавно се о њему говорило и писало. А да сам и ја имао право да на то подсјетим, показује чињеница да се то питање помиње и у предговору Пеличићеве књиге издате 1997. године, што значи да се већ дуго вуче у јавности. (О томе је вођена и јавна полемика у недјељнику "Монитор".)

Дакле, једина моја улога у цијелом случају око питања плагирања састојала се у томе што сам у вези с Радусиновићевим неизбором у ЦАНУ на њега као проблем указао. Према томе, ја нијесам ни личност која фаворизује оптужбе о плагијату, нити личност која "лимитира путеве" који воде да се "дође до истине". Ја сам у цијелој ствари *човјек са сиране*, и то у *двосируком* смислу: у смислу да нијесам стручњак, за то питање, и у смислу да у то питање никада нијесам директно улазио. Ријечју, за откривање пуне истине о томе питању Радусиновић треба да се разјасни не са мном, већ са онима који су га за плагијат оптужили и још увијек му за то приговарају, и да се ослони на најкомпетентније научне установе за та питања, чији експерти су квалификовани да дају мериторан закључак. Умјесто "лимитирања путева" који воде до истине, ја свесрдно желим да се та истина коначно и утврди. То је најприје у интересу Радусиновића!

Желим још да нагласим да никада нијесам чуо да је неко у Академији јавно и одлучно тврдио да је Радусиновић плагијатор - говорило се само да се он од критика у том смислу није ваљано одбранио и да зато треба сачекати детаљнију и поузданију провјеру.

Приговори упућени предсједнику наше Академије уваженом колеги Вукотићу и мени лично у вези с разговором нас тројице, који сам ја добронамјерно организовао у Академији, о његовом научном опусу и кандидатури за Академију (207), сасвим су неосновани. У том разговору нијесмо му могли обећати сигуран избор, јер ако се од појединих чланова Академије може очекивати да истакну научне квалитете кандидата и да *ишме* подрже његову кандидатуру, то се не може, и не смије, ни од њих тражити да агитују за избор. Такав начин рада, за тако високо звање, апсолутно је недопустив. А Радусиновић је и на поменутом састанку и касније, очигледно, очекивао моје ватрено навијање и директно агитовање за његов избор, као и Вукотићево децидирано подржавање таквог мог става. Природно, то је са наше стране морало изостати, па је зато он на тај састанак тако грубо реаговао. Додаћу још и то да састанак нас двојице са предсједником ЦАНУ убједљиво говори да са стране Академије према Радусиновићу није било никакве одбојности, а још мање анимо-

зности.

Свој неизбор у ЦАНУ Радусиновић искључиво правда *идеолошким* разлозима (206), наводно због његове информбировске прошлости и текуће антититовске активности. И ова његова изјава не стоји. Јер, у Академији идеолошка одређивања и идеолошки разлози нијесу критеријум за избор. Једино мјерило су научни и умјетнички резултати, а води се рачуна и о моралном угледу кандидата. Истина, има академика различитих идеолошко-политичких одређивања, па је могуће да према идеолошкој оријентацији кандидата имају и различита гледишта и зависно од тога могу и да практично различито поступају. И то је право сваког појединца.

Пошто сам о том Радусиновићевом неизбору све битно рекао и раније, у говору на Скупштини Академије, као и у приказу његове књиге, на то се даље нећу освртати. Једино сада морам рећи да Радусиновићево реаговање на тај неизбор, изражено у књизи "Путевима времена", и начин његове полемике са мном, неоспорно дају за право оним члановима Академије који су сматрали да га и због његових личних слабости и агресивности не треба бирати у Академију. Он је својом поменутом књигом и одговором на моју критику потврдио незрелост једног универзитетског професора.

Радусиновић ми приговара што ништа нијесам учинио на оснивању Свесловенског друштва Црне Горе. Међутим, он прећуткује праву истину, која је много битнија од његове голе тврдње. Наиме, на том послу сам се хтио *врло радо* ангажовати да је Радусиновић то од мене затражио. Али он то од мене никако није тражио вјероватно зато да не бих ушао у управу тога Друштва, био његов евентуални конкурент и ограничавао његове амбиције. Када је већ ријеч о томе, морам истаћи да сам ја, приликом конституисања управе Друштва црногорско-руског пријатељства, инсистирао да Радусиновић буде први његов потпредседник. Полазећи од тога, куртоазно би било да ме је Радусиновић ангажовао на стварању Свесловенског друштва, па чак и предложио да ја уђем и у његову управу.

Радусиновић ме оштро и неистинито осуђује за недовољну активност Друштва црногорско-руског пријатељства, па и о томе треба да се чује мој глас свједочења.

Када сам предложен за председника Друштва, колебао сам се да ли да ову функцију прихватим, јер живим изван Црне Горе, и на то сам указао. Међутим, чланови управе су сматрали да ми та функција припада због освједочене љубави према Русији и због мог научног и друштвеног угледа. Оцијевено је да ће носећи фактори дјелатности бити они који су у Подгорици (Титограду) - Радусиновић као потпредседник и секретар књижевник Петар Ђурановић. Под тим условима сам примио дужност председника Друштва.

У почетку све је изгледало да ће ићи нормално. Међутим, убрзо је дошло до оштрог сукоба, а затим и до потпуног раскида између Радусиновића и Ђурановића. Одмах сам схватио да је поменути сукоб тежак ударац за Друштво и да ће чак парализовати његов рад. Зато сам нас-

тојао да се сукоб превлада и да се они измире. Упркос мојим напорима, у томе нијесам успио, јер је Ђурановић говорио како се Радусиновић према њему односи гордо, да има накарадна схватања у погледу рада Друштва и да га је грубо вријеђао, а Радусиновић да је Ђурановић титоист и да скреће ка црногорском национализму. Много жалим што је књижевник Ђурановић тешко болестан па се не може осврнути на то вријеме, на свој рад у Друштву и на Радусиновићев сукоб са њим, јер би то свакако расвијетлило многе ствари.

Моје предвиђање да ће се поменути сукоб лоше одразити на активност Друштва убрзо се и потврдило. Послије раскида са Ђурановићем, Радусиновић је основао Свесловенско друштво, које је Радусиновићевом политиком бацило у засјенак Друштво црногорско-руског пријатељства. То су главни разлози због којих Друштво црногорско-руског пријатељства није нормално радило. Стога је неистина то што за недовољну активност Друштва Радусиновић *сву* кривицу баца на мене као предсједника. Моја одговорност је у првом реду у томе што сам прихватајући се предсједничке дужности повјеровао у конструктивност сарадње са Радусиновићем. Као потпредсједник Друштва Радусиновић је, у моје име или сасвим сам, могао са члановима управе да разматра све проблеме и да предузима мјере да се активност Друштва не смањује. Али, он то није урадио, јер је процијенио да му Свесловенско друштво пружа више прилике за спољну афирмацију, за разна путовања, него рад у Друштву црногорско-руског пријатељства. У управи Друштва црногорско-руског пријатељства Радусиновићево недовољно ангажовање у њему је објашњавано управо овим наведеним разлогом и да му је то отворено и речено. Зашто он избјегава да то призна?

Да би негирао у цјелости рад Друштва црногорско-руског пријатељства и моје ангажовање у томе Друштву, Радусиновић сасвим прећуткује неке заједничке манифестације овога Друштва и Свесловенског друштва Црне Горе: обиљежавање 50.годишњице побједице над фашизмом, подршка Савезу Русије и Бјелорусије, као и подршка идеји приступања Југославије том Савезу, освјетљавање црногорско-руских веза из области медицине и литературе и др.

Ако се, због становања у Београду, нијесам могао много ангажовати у раду Друштва у Црној Гори, у Београду на томе плану сам доста учинио. На примјер, у току 1999. године Друштво црногорско-руског пријатељства је са *Руским домом* у Београду организовало и извело низ врло значајних манифестација - 6. маја 1999. године организовало је научну трибину "Актуелност и значај Савеза Русије, Бјелорусије и Југославије", на којој су учествовали најугледнији стручњаци за ово питање и протагонисти овог Савеза; 3. новембра 1999. заједно са *Руским домом*, наше Друштво организовало је научну трибину "Нови светски поредак - НАТО и међународни тероризам", на коме је учествовао велики број најистакнутијих наших стручњака за та питања; затим организовано је, заједно са *Руским домом*, вече посвећено 200. годишњици рођења Пушкина и утицај његовог стваралаштва у културном животу Црне Горе. Било је још и других врло запажених активности овог Друштва у Београду.

Радусиновић ме врло оштро прекоријева и што се наводно током низа деценија нијесам ангажовао у политичком и јавном животу земље. Тај његов негаторски и неистинити однос према мени и том раду не би заслуживао пажњу, да Радусиновић не сматра да су једино његови истомишљеници - информбировци и голооточани ти који су били ангажовани на линији друштвеног прогреса у нас. Ријечју, изгледа, Радусиновић ми не може опростити што нијесам био на страни Информбироа и Стаљина. Стога ми је дао повод да кажем и зашто нијесам пошао тим његовим путем.

У великом идеолошком сукобу Стаљина и Тита 1948. године за Стаљина се нијесам изјаснио, јер ми се чинило - никако не смијем рећи да сам увиђао, пошто сам био млад и недовољно образован у то вријеме - да Стаљин једнострано интерпретира Лењина и да није сасвим у праву у критици југословенског руководства и југословенског социјализма. Тита тада и током тога сукоба нијесам јавно и теоријски подржавао, дјелимично и због мог већег уважавања Стаљина, као историјске личности и још више због Титовог пренаглашавања како значаја НОБ-а тако и идеализације југословенског пута у социјализам.

У вези са 1948. годином и временом које је слиједило, Радусиновић говори о некаквој илегалности истакнутих личности - опозиционара у Црној Гори, чији су челни људи били Нико С. Мартиновић, Ђоко Пејовић, Ђоко Миращевић, Василије Лукић, у којој је наводно и он дјеловао, и - у циљу дискредитовања моје личности - истиче "да Лековића у тој нашој "илегали" нико ниједном длаком на глави није помислио да га у њу укључи" (205).

Личности које Радусиновић помиње веома сам цијенио. А са Пејовићем и Лукићем био сам и у врло блиским односима. Није ми само познато да су они чинили неку организовану "илегалу" и да је и Радусиновић њој припадао (на жалост, сви које помиње нијесу међу живима да би могли да ову његову изјаву потврде).

Мени није падало на памет да улазим у било какве "илегале", или да са њеним члановима политички сарађујем, јер - иако сам жалио њихова голооточка страдања - никако не бих могао прихватити њихове информбировске политичке назоре и бити заједно са њима "у илегалу". Стога замјерка којом Радусиновић хоће да ме идејно-политички дискредитује, деградира, за мене далеко више представља *комплимент*, него деградирање. Деградирање би стварно било да се заиста радило о прогресивној и авангардној политичкој "илегали", а она то у суштини није била. Није се као авангардна ни временом потврдила. Напротив, може се рећи, да је прије била задња гарда, него авангарда. Но, како се овдје ради о комплексном проблему и од принципијелног значаја, принуђен сам да још нешто о томе најсажетије кажем о себи и мојем друштвеном ангажману.

У политичком животу СКЈ нијесам видно учествовао, јер је партијски врх имао изражене резерве према мојим теоријским схватањима, па ме није хтио ни као партијског руководиоца, нити као савезника у политичком раду. Пасивизирање је дошло и због мојих одређених рез-

ерви према идеологији и пракси СКЈ.

Разлог мога неангажовања у покрету нове левеце, или опозиционе левеце, није ни страх, ни додворавање режиму, нити пак каријеризам, већ *идеолошке* разлике које су ме од ње дијелиле. Разлика, разумије се, није била у томе да ли Стаљина треба критиковати или не, јер је било очигледно да га треба критиковати, него *како* га треба критиковати. Разлика није била ни у томе шта је стаљинизам, јер смо у томе били сагласни, него да ли су Стаљин и стаљинизам једно те исто.

Карактер, платформу и методологију нове левеце најбоље је одредио истакнути марксистички филозоф Херберт Маркузе, који је био и њен идеолог, када је рекао да је "нова левеца лијево од комунизма". Лијево од комунизма сам сматрао лијевим *преијеривањем*, како у интерпретирању марксизма, тако и у критици постојећег социјализма, као и у алтернативама које та левеца даје. Лијево од комунизма сам сматрао такође *нарушавањем мјере* не само у питању модела комунизма, него и као једностраност и једнострану критику постојећег социјализма. У ствари, нова левеца је реални социјализам узимала *само* са његове негативне стране - са становишта његових слабости и промашаја, којих је заиста било, а *сасвим* је прелазила преко његових добрих страна, којих је такође било. Поред тога, нова левеца је не само сатанизовала Стаљина, него и директно идентификовала Стаљина и стаљинизам.

Насупрот новој левеци, ја сам сматрао да узимање социјализма само са његове лоше стране, више користи непријатељима социјализма, него самом социјализму. У вези са Стаљином, сматрао сам да се Стаљин и стаљинизам никако не могу идентификовати, прво - јер Стаљин има великих историјских заслуга, а друго - да све што је Стаљин писао и радио никако није стаљинизам. Идентификовање Стаљина и стаљинизма значи не само деградирање, него и потпуно негирање Стаљина као крупне историјске личности, и, уз то, великог актера међународне борбе за социјализам.

Моје дистанцирање од нове левеце, а и од СКЈ, објашњавано је у тим круговима конзервативизмом и третирано је као конзервативизам. Познато је да су ме, и једни и други, третирали као партијског конзервативца. Ја то никада нијесам прихватио. Ту моју позицију у односу на марксизам и на емпиријски социјализам, изразио сам и у писму које сам 21. децембра 1989. године упутио, мом садашњем опоненту, Павлу С. Радусиновићу, следећим ставом: "желио сам да у дедогматизацији и модернизацији марксизма и социјализма одем до границе која не значи напуштање марксизма. Да је то врло тешко, осјетићеш и сам ако се у тај проблем ваљано удубиш."¹ Дакле, *дедогматизација* марксизма и социјализма, а *не одбрана statusa quo*, како су ми појединци приговарали. Оправдано сам указивао и на тешкоће остваривања таквог подухвата, које у том погледу нису биле мале.

Друга тешкоћа, као што ћемо то видјети, долазила је од *хладног рата*, који је директно угрожавао опстанак социјализма и који је био у

¹ Павле С. Радусиновић, *Пућевима времена*, Подгорица, 1998, стр. 410.

пуном жеку. Тешкоћа се састојала у томе како доктрину и праксу дедогматизовати до граница да се не изађе из оквира марксизма, када је, у условима хладног рата, *примарни* задатак био да их браните. Биле су то заиста велике тешкоће за предане марксисте и социјалисте, које либерални марксисти нијесу осјећали, нити могли осјећати.

Послије више година проведених на школовању и специјализацији у Паризу, и у другим центрима Западне Европе, ја сам се оформио у морао бити *слободар*. Али, у условима хладног рата, када је много важније било доктрину *брани* него дедогматизовати, ја сам морао бити ограничени слободар. Ипак, ни у једном ни у другом случају нијесам могао бити конзервативац.

Да не дужим, моју тадашњу, а и садашњу позицију као марксистичког филозофа, и мој однос према југословенском и реалном социјализму у цјелини, дефинисао сам, прије пет година, овим ријечима:

"Као високи стручњак за марксизам и социјалистичке теорије, био сам довољно оспособљен да увидим бројне деформације југословенског социјализма, као и емпиријског социјализма у цјелини. Упркос бројним слабостима, које су у нашем и емпиријском социјализму у цјелини постојале, ја сам тај систем претежно узимао са боље и љепше стране. То сам, најприје, чинио из историјско-класних разлога, то јест из чињенице да се радило о хладном рату и о немилосрдној конфронтацији два друштвено-политичка система, која је налагала збијање социјалистичких снага, и из увјерења да би свако слабљење социјалистичког фронта у тим условима, више користило капиталистичком антагонисти, него социјализму. То сам чинио и из очекивања да ће се социјализам кориговати и реформисати, јер је партијско руководство то јавно прокламовало и стално обећавало. Постојећи социјализам сам узимао са боље и љепше стране, јер сам увиђао да ће рушење тог социјализма довести до рушења свега осталог - државе, заједништва и др. Другачије речено, бранио сам цио емпиријски социјализам, иако сам увиђао да он није на нивоу доктрине, јер сам јасно схватио да ће оно, што ће послје њега доћи, бити много горе."²

Надам се да је објашњење довољно јасно и убједљиво сваком добронамјерном интелектуалцу.

Мој тадашњи а и садашњи став према нашој и уопште љевичарској критици стаљинизма изложио сам касније на следећи начин:

"Нисам се истицао у критици стаљинизма у време када је она код нас била у моди и када су се од ње правиле уносне партијске и државне каријере, а ни касније када је то сматрано знаком прогресивности одређења за социјализам, не зато што сам био стаљинист, или близак стаљинизму, него зато што сам страховао да ће критику стаљинизма и стаљинистичког социјализма, у условима хладног рата, искористити оне снаге које желе да се - под видом борбе против стаљинизма - обрачунавају и са самим социјализмом. Другачије речено, и деформисани соци-

² Драгутин Лековић, *Узроци пројаси и историјске персекутивне социјализма*, Интер Ју Прес, Београд, 1995, стр. 4.

јализам сматрао сам за мање зло од антисоцијализма.

Потврду да сам био у праву налазим, поред осталог, и у чињеници³ да најистакнутији совјетски дисиденти данас јавно изјављују да жале што су сатанизовали стаљинизам и совјетски комунизам, јер су - како сада сами кажу - "рушећи тај социјализам, у ствари, срушили и уништили саму Русију."³

Као што се види, идеолошки разлози и политичке процјене били су главни разлог што се годинама, које Радусиновић помиње, ни на којој страни нијесам активно дневно-политички ангажовао. Каснија историјска збивања и судбина сва три политичка покрета - Стаљиновог, Титовог и нове левнице, показали су да за тим не треба да жалим.

Иако се Радусиновић навелико хвали да је дјеловао у кругу опозиције званичној политици и да је његова дјелатност била прогресивна, он ипак нема право да се тиме дичи, јер његова идеолошка платформа и практична политичка активност нијесу биле усмјерене на хватање корака са историјом, него повратку на старо - на совјетски модел из 50-тих година, који је у то вријеме већ био превазиђен.

Злоба и необузdana жеља да ме дискредитује навели су Радусиновића да чак напише ноторну неистину - да је "мало филозофа срео са толико оскудним знањем из свјетске историје и посебно из свјетске књижевности као што је његово" (203). Прије свега, морам нагласити да ми у сусретима нијесмо разговарали ни о свјетској историји, ни о свјетској књижевности - наши разговори били су превасходно посвећени идеологији, политици, Словенству и савременим збивањима код нас и у свијету, тако да он није ни имао прилике да установи моје "незнање" у тим областима. Друго, као стручњак за историју марксизма, међународног радничког покрета и социјализма морао сам се бавити и свјетском историјом. А да је то заиста тако, свједоче радови из струке које сам објавио. О мом познавању савремене свјетске историје, поред осталог, говори мој рад "Други светски рат и историјска наука",⁴ као и недавни предговор о хладном рату⁵ који сам написао за књигу "Предсказање", објављену у јесен 1999. године у Београду. А шта је написао из свјетске историје и свјетске књижевности Радусиновић? Откуда њему таква претенциозност да као нестручњак, оцјењује оне који су по вокацији знатно упућенији у свјетске историјске процесе од њега чија се стручност исцрпљује на истраживању уског географског простора и демографских појава на њему. А и за то му се приговара да је плагирано.

О мојој учености у круговима колега и широј интелектуалној средини мисли се супротно Радусиновићу - да нијесам био плодан колико ми је то омогућивало солидно образовање, чак више и од мојих колега, јер сам за то имао много повољније услове за стицање универзалних знања него они. Мој колега, академик Владо Стругар, на промоцији моје

³ Ibid.

⁴ Драгутин Лековић, *Друџи светски рат и историјска наука*, Зборник радова са Међународног научног скупа посвећеног 50-годишњици победе над фашизмом, Београд, 1996.

⁵ Драгутин Лековић, *Предговор књизи "Предсказање"*, Прометј, Београд, 1999.

књиге у ЦАНУ чак рекао је, да Д. Лековић по образовању превазилази и остале филозофе - марксисте: "и повјерујмо, да је он данас најобразованији марксист у човјечанству... Он је више од иједног филозофа прочитао марксистичког штива, и потпуније од иједног тумача доктрине упознао њено револуционарно остварење..."⁶ Нећу се хвалити шта су и други људи од пера писали о мојим радовима.

Дакле, оно што је Радусиновић написао је не само злобно и жалосно, него и стидно. Оно понајвише свједочи о изгубљеним мјерилима оспореног грандомана, говори и о ниском нивоу културе једног универзитетског наставника.

Губљење мјерила, и то у двоструком смислу, Радусиновић показује и када у полемику са мном укључује безначајне и непотребне ствари, то јест када говори о сеоској и градској дјечи, стављајући градску дјецу изнад сеоске у погледу образовања, и као аргумент за то наводи познавање Хомерове "Илијаде". Каква "научна" аргументација. Најсмјешније и најжалосније у цијелој ствари је то што је Радусиновић, као градско дијете, хтио да потцијени мене и сву дјецу са села. Чудно је да ово уздизање градске над сеоском дјецом долази од човјека који за себе каже да је хуманист и револуционар. Мој коментар овог његовог начина мишљења јесте: *ελγυοςίη са њредумишљајем*.

На моју критику да у својој књизи "Путевима времена" ништа битно није рекао о самом времену у којем је живио, Радусиновић реплицира - зашто ја нијесам написао књигу о борбама, успонима и падовима овога вијека, када ме у институционализованим условима нико није ометао, прогањао или, не дај боже, конфинирао и затварао (203).

Ријечју, он би да од мене изнуди књигу сваштарау и да му се придружим у грандоманији, у клеветању установа и угледних појединаца. У таквом "интелектуалном" послу ја не желим ићи Радусиновићевим стопама.

Међутим, ја сам, за разлику од Радусиновића, објавио током пола стољећа мање-више радова који се односе на наше вријеме и кључна збивања која су се у њему одиграла. И као доказ, бићу слободан да наведем неке од њих:

- Особености и историјски значај Октобарске револуције. Поводом 50-тогодишњице, Београд, 1967.

- Поводом 50-тогодишњице Октобарске револуције објавио сам и обиман рад "Лењинизам - идеолошка основа Октобра", Београд, 1967.

- Коминтерна у свом и нашем времену, Београд, 1979.

- Идеолошка перестројка - битан услов реформисања социјализма, Београд, 1989.

- Словенски народи на историјској прекретници, Београд, 1993.

- Уједињене нације на историјској прекретници, Београд, 1994.

- Сукоб Стаљина и Тита 1948. године, Подгорица, 1998.

⁶ Влодо Стругар, *Драгуйин Лековић: "Узроци њројасији и истјоријске њерсејкшиве социјализма"*, ЦАНУ, Гласник Одјељења друштвених наука, књ. X, Подгорица, 1996, стр. 118.

- Нови светски поредак - поредак победника, Београд, 1994.
- Крах политике на размеђу епоха, Подгорица, 1999.
- Фашизам, идеологија, политички систем и ратна освајања, Београд, 1995.

Напоменућу да сам се проблемом *новог свјетског поретка* међу првима, ако не и први, код нас позабавио. Од многих предавања која сам на ту тему одржао, поменућу предавање на Трибини Удружења универзитетских професора и научника Србије, одржано 9. новембра 1993. године. Изводи из тог мог предавања објављени су у "Веснику" Удружења.⁷

Као географ, што значи удаљен од филозофске и филозофско-историјске проблематике, Радусиновић је могао да не зна за те моје радове, али није смио да пориче да се нијесам бавио нашим временом. Академска одговорност га је обавезивала или да ћути, или, пак, да се подробно информише.

Радусиновић много наглашава да је био прогањан и да је због тога патио, што је дјелимично тачно, али он у свему томе неће да види колико је сам својим неумјесним чињењем томе допринио. Њега много оптерећује то што мене, као њега, нико није ни прогањао, а камоли конфинирао или затварао. У вези с овим његовим приговором, ипак, сматрам за потребно да дам један мали коментар.

Ако нијесам био прогањан или затваран, ипак сам, због мојих резерви према југословенској идеолошкој платформи и политичкој пракси од стране руководства био не само недовољно уважаван него и грубо запостављан. Те своје резерве, које су се састојале у томе што сам сматрао да је југословенско руководство од марксистичког скренуло на прудонистичко самоуправљање, платио сам и партијском и државном каријером. Навешћу само један примјер, који желим да остане забиљежен, јер је врло карактеристичан.

Моја дугогодишња школска другарица и блиска пријатељица Стана Томашевић једнога дана ми је рекла да моје високе квалификације, високо образовање, знање страних језика и везе са свијетом, "нијесу од друштва добро искоришћене". Предложила је да разговара са нашим Црмничанином Владом Поповићем, који ме добро познаје, а који је тада био генерални секретар Предсједника Републике Јосипа Броза Тита, "да он са Титом среди да "будем именован за амбасадора у УНЕСКО-у". Изненађен, ја сам рекао да се слажем, али сам додао да она у тој својој акцији неће успјети. Прво, јер се црногорско руководство са тиме неће сложити, а друго због идеолошких резерви које руководство СКЈ има према мени. Стана ми је на то одговорила да нијесам у праву и да не треба да бринем, јер "ако се Владо са Титом договори, црногорско руководство се неће усудити да ставља приговоре". И додала: "А што се тиче идеолошких резерви, то су твоје измишљотине".

Поповић је идеју Стане Томашевић не само прихватио, него је

⁷ Академик Драгутин Лековић, *Поредак победника*, Весник Удружења универзитетских професора и научника Србије, бр. 3, јануар 1994, стр. 1 и 3.

рекао да је и одлична. Послије извјесног времена, Поповић је искористио разговор са Титом о црногорским кадровима, па је, у контексту тога разговора, поменуо мене и идеју да будем именован за амбасадора, јер имам све квалитете за ту дужност и да би то појачало црногорску дипломатску листу и било јако добро рјешење. Послије тог Поповићевог образложења Тито је кратко рекао: "Не, не, Владо, не може." Изненађен, Поповић је запитао: "А зашто, Стари, не може, кад има све услове за то?" Тито је на то одговорио: "Иако има све услове, не може, јер гдје год би га послали за амбасадора, он би више радио за Москву, него за Београд, јер нас није јавно подржао у борби против Стаљина, нити је стао иза несврстаности."

Поповић је ово испричао Стани Томашевић, а она мени са коментаром: "жао ми је што је испало онако како си предвидио".

Ја заиста не жалим што нијесам био амбасадор, али много жалим што се политичка елита према мени секташки односила и што ме друштво није боље искористило. А понајвише жалим, што сам у овом нашем данашњем *бофл-друшћиву* прошао много горе, него у периоду титоизма. Али томе се не треба ни чудити, кад је друштво *дибидус* бофл-друштво.

Најтежа оптужба коју ми Радусиновић упућује свакако је да се "извјесно његово суздржано неповјерење према мени, коријенило у томе што су поред мене", "као филозофа марксисте, што ће рећи и социјалног револуционара, за посљедњих пет деценија, углавном, практично протутњале све изузетне реперкутивне године (1948, 1968, 1989), као и ревизионистичке, деформативне и антисоцијалистичке појаве, које су слабиле и ослабиле свјетски социјализам до данашњег степена" (204).

Ова оптужба била би заиста трагична када би била истинита. А пошто је за мене, као научног ствараоца и револуционара, врло битно да је сасвим демантујем, приморан сам Радусиновићевом безочном неистином да мало зађем и у своју стваралачку биографију и укратко изнесем најзначајније пунктове мојих филозофских и идеолошко-политичких дјелатности.

Према великим дилемама и сукобима и претходног нашег времена ја сам се јавно, одлучно и јасно одредио најприје у својим докторским дисертацијама, брањеним на Сорбони 1965. године. У опширном Уводу допунске тезе "Марксизам и филозофија", дао сам критички преглед историје марксизма и борбе социјализма не само током XIX, него и током XX вијека (до његових 60-тих година), и истовремено афирмисао хуманистичке вриједности социјалистичког друштва, и сврстао се уз покрете који се боре за реализацију социјалистичких идеала.⁸ А у главној тези "Марксистичка теорија отуђења" систематски сам размотрио проблем отуђења у буржоаском друштву, побијао грађанску критику марксистичке филозофије историје, као и ревизионистичка скретања у борби за социјализам и пледирао за еманципаторски тип социјализма -

⁸ Упореди: Драгутин Лековић, *Марксизам и филозофија*, Институт за међународни раднички покрет, Београд, 1995.

социјализам идентичан људској еманципацији.

Отуђење је у то вријеме била велика филозофска и друштвено-историјска тема и на њој су тада радили најистакнутији филозофи марксизма - Макс Херкхајмер, Теодор Адорно и Херберт Маркузе у САД, и Анри Лефевр у Француској. Поносан сам да сам својим радом допринио разради те сложене, значајне и актуелне проблематике.

По повратку из Париза, радио сам у Институту за међународни раднички покрет у Београду. Ту сам руководио *Центром марксистичких студија*, који је организовао како рад на писању студија из те области, тако и издавање литературе из области марксизма. Истовремено сам руководио трибином "*Маркс и савременост*", на којој се расправљало како о великим догађајима из историје марксизма и међународног радничког покрета, тако и о актуелним питањима марксизма и борбе за социјализам. За вријеме мога рада у Институту одржано је шест трибина на којима су учествовали најистакнутији наши и инострани стручњаци за питања нашега времена, марксизма и борбе за социјализам, и објављено је шест обимних томова материјала са тих скупова.

Кад се приступило издавању цјелокупних дјела Карла Маркса и Енгелса, изабран сам у *Савезну* редакцију, у којој су били наши најугледнији политички људи и најпознатији стручњаци за историју и друштвене теорије.

Није на мени да о овим мојим активностима у Институту судим, али могу тврдити да она није била мала. Напротив.

Да је моја научна активност била врло жапажена и да сам њом стекао заслужен углед, потврђује чињеница да сам био позиван и активни учесник најугледнијих међународних дискусија о великим историјским догађајима из XIX вијека и најкрупнијим проблемима нашега времена, које су се водиле на најпрестижнијим свјетским скуповима. Поминућу неке од њих, а затим укратко и моје ставове које сам на њима изложио.

Међународни свјетски конгрес, организован поводом 2.500 година од рођења славног античког филозофа Демокрита, одржан у његовом родном мјесту Ксантију октобра 1983. године.

Међународни научни скупови посвећени 100-годишњици оснивања I интернационале, одржани 1964. године у Паризу и Источном Берлину.

Међународни научни скупови посвећени 100-годишњици објављивања Марксовог "Капитала" одржани 1967. године у Москви, Варни (Бугарска) и Београду.

Међународни научни скупови посвећени 150-годишњици рођења Карла Маркса, одржани у Источном Берлину и Марксовом родном мјесту Тријеру (Западна Њемачка) 1968. године.

Међународни научни скуп посвећен Лењиновој етапи у развоју марксистичке филозофије, одржан у Москви фебруара 1967. године.

Међународни научни скуп у Перуђи (Италија) посвећен научно-техничкој револуцији и еволуцији моралне свијести људи, одржан октобра 1969. године.

Међународни научни скуп, организован од стране Римског универзитета, на тему "човек и природа у перспективи савремене науке", одржан у Перуђи средином октобра 1970. године.

Међународни научни скуп, организован од стране француске Заједнице факултета и историјских института Француске поводом обиљежавања 100-годишњице Париске комуне, одржан у Паризу маја 1971. године.

Међународни филозофско-научни скуп "Француска револуција, филозофија и друштво", организован од стране Међународног Хегеловог друштва и одржан на Париском универзитету - X у Нантеру 1978. године.

Међународни научни скуп поводом стогодишњице Марксове смрти, организован од стране УНЕСКО-а и научних институција Француске, одржан у Паризу 24 - 28. маја 1983. године.

Међународни колоквијум посвећен хладном рату, кризи социјализма и глобалним проблемима савременог свијета, одржан у Париској вјећници јануара 1991. године, а међу организаторима и учесницима био је тадашњи градоначелник Париза, а садашњи предсједник Француске Републике, Жак Ширак. На скупу је, поред филозофа и политиколога из разних земаља, учествовала и дипломатска елита западног свијета, међу којима и Хенри Кисинџер. На колоквијуму сам иступио са темом "Улога идеологије у настанку хладног рата". О том мом учешћу извјестила је и београдска "Политика" од сриједи 20. фебруара 1991. године, стр. 17, под насловом "Личности у вестима".

Међународни колоквијум, организован од стране Европске уније, одржан у Европском парламенту у Стразбуру 20 - 21. октобра 1994. године.

Пошто се из контекста Радусиновићевог одговора на моју критику осјећа алузија да се нијесам ангажовао у великим борбама и дијалозима нашега времена, већ да сам наводно био на конзервативној страни, морам рећи да је то неистина.

У дискусији на скупу о Париској комуни, гдје је највише било ријечи о томе шта Комуна представља ново у односу на државу и хваљено њено разбијање старог државног апарата, ја сам заступао становиште да се Комуна није толико бавила државом колико слободом, да је највећи историјски допринос Комуне у томе што је слободу учинила првом и највишом категоријом друштвене организације и што је скицирала и била на путу да организује друштво слободе.⁹

На међународном скупу "Француска револуција - филозофија и друштво", у свом реферату "Револуција слободе и конституисање науке слободе", изложио сам битне компоненте науке слободе и истовремено назначио архитектонику друштва слободе.

На Међународном научном скупу посвећеном 150-годишњици рођења Карла Маркса поднио сам реферат о актуелности Марксове

⁹ *La Commune de 1871*, Colloque de Paris, tenu a Paris les 21, 22 et 23 mai 1971, Les Editions Ouvrieres, Paris, 1971, стр. 185-186.

мисли у савременим условима. Са истим рефератом учествовао сам и на Међународном научном скупу који је убрзо затим организован у Марксовом родном граду Триру у Западној Њемачкој, на коме је такође била присутна бројна интелектуална елита из источних и западноевропских земаља.

У излагањима на поменутиим скуповима актуелност Марксове мисли видио сам најприје у критичности, јер сва Марксова битна дјела зову се критике, према теоријским ставовима и практичном раду, у наслањању на Марксов *метод*, а не на његов теоријски систем, у отворености према времену и ходу са временом.

На Међународном научном скупу, одржаном поводом 100-годишњице Марксове смрти у Паризу, у реферату "шта данас значи бити марксиста", говорио сам *континуитетом* и *дисконтинуитетом* са Марксом, о континуитету са његовом методом, затим о идеји људске еманципације, то јест еманципаторске суштине социјализма у хуманистичком смислу, и о дисконтинуитету, то јест о дистанцирању од компоненти Марковог учења које историја није потврдила и које више не одговара нашем времену.

На колоквијуму у Стразбуру поднио сам реферат "Уједињене нације на историјској прекретници", у којем сам указао на убрзање историје и велике друштвено-историјске промјене које су се одиграле крајем 80-тих година, стављају Уједињених нација у нову ситуацију и потреби да се реформишу и модернизују, и да се одлучније и шире ангажују на разрјешавању општечовјечанских проблема - проблема мира и међународне сарадње, превладавања јаза развијених и неразвијених, борбе против нових зала - међународног тероризма, и против нових невоља са којима се човјечанство данас суочава - загађеност човјекове околине, сиде, наркоманије, глади, смртности дјеце и др. Нарочито сам нагласио да Уједињене нације, у просуђивању и практичном ангажовању, морају *избјежавати пристираност* и *афирмисаити принцип објективности* у разрјешавању насталих сукоба, као и у практичном ангажовању уопште. Указао сам и на прекретнички карактер времена, а и самих Уједињених нација, слједећим ставом:

"У ствари, човјечанство се данас налази на последњој раскрсници. Та раскрсница је: или да настави по старом, што га неминовно води у општу катастрофу, или да своју судбину повјери актерима новог свјетског поретка, који ће своје стратешке циљеве и интересе и даље остваривати на штету већине човјечанства, или да - уз помоћ Уједињених нација - пође путем самоспасавања и регенерације. Објективно узевши на историјској раскрсници су и саме Уједињене нације... која се састоји у томе да, или мање-више наставе по старом, или да се *модернизују и енергичније* ангажују на спасавању човјечанства од пропасти.

Ако Уједињене нације свега тога нијесу свјесне, онда је то *њихов крај* - разуме се - не у емпиријском и егзистенцијалном, него у *историјском* смислу те речи."¹⁰

¹⁰ "Политика", среда 18. јануар 1995, стр. 4.

У вријеме када је у марксистичким филозофским круговима настала тенденција да се пориче универзалност материјалистичке дијалектике и да се она своди само на *метод*, редакција угледног совјетског часописа "Филозофске науке" позвала ме је да напишем чланак у вези са тим проблемом. Мој чланак "Дијалектика - систем и метод", је од стране Редакције часописа врло позитивно оцијењен и објављен у помешаном часопису.¹¹

Приликом разматрања борбе југословенских филозофа-марксиста са фалсификовањем марксистичко-лењинистичке филозофије, совјетски филозофи су моје радове стављали испред свих осталих. "Овде пре свега треба издвојити монографију Драгутина Лековића 'Марксизам и филозофија', која представља видну појаву у филозофском животу земље."¹²

Када је средином 80-тих година појачана синхронизована кампања против Стаљина, с циљем да се преко Стаљина деградира и оспори Лењин, Институт марксизма-лењинизма у Москви, најугледнија совјетска институција за научна и идеолошка питања, затражио је од мене да одржим предавање "Лењин и стаљинизам". Нема потребе да истичем да су челници Института у совјетској средини имали и могли изабрати многе врло угледне стручњаке за тај проблем и да су, упркос томе, мене ангажовали. Моје предавање високо је вредновано, што потврђује и чињеница да је, у нешто краћој верзији, објављен у најпознатијем совјетском часопису "Вопроси историји КП СС".¹³

Институт филозофије Академије наука СССР-а издао је 1984. године обимну књигу "Савремена марксистичко-лењинистичка филозофија у иностраним земљама". У одјелку "Послератни развитак филозофије у Југославији" указано је на моје филозофске радове, који су високо оцијењени.¹⁴

Успут ћу поменути да сам у четири наврата на Сорбони држао предавања из историје филозофије и марксистичке филозофије, али посебно је запажено моје предавање које сам одржао на Париском универзитету - Х у Нантеру (са њега је кренуо познати студентски револт 1968). Поред поменутог Универзитета, ово предавање су организовали и Институт међународне и европске политике и Центар политичке, економске и социјалне филозофије, под насловом "Узроци пропасти реалног социјализма" (25. марта 1994). Ако су тако угледне француске институције организовале предавања, и од бројних, како француских тако и других иностраних, стручњака за ово питање изабрали баш мене, то није ни случајно, нити безначајно.

¹¹ Драгутин Лекович, *К вопросу о единстве метода и системы в диалектике*, "Философские науки", № 1, Москва, 1980, стр. 117-122.

¹² В. Ю Попов, *Борба југославских филозофов-марксистов с фалсификацией марксистско-ленинской философии*, "Вестник Московского университета", № 4, Москва, 1981, стр. 29.

¹³ "Вопросы истории КП СС", № 3, Москва, 1991, стр. 64-75.

¹⁴ *Современая марксистско-ленинская философия в зарубежных странах*, Академия наук СССР, Институт философии, Из-тво "Наука", Москва, 1984, стр. 276-277.

Основне ставове изнете у предавању опширно сам разрадио у раду "Узроци пропасти и историјске перспективе социјализма".

Послије пропасти европског социјализма објавио сам рад посвећен врло неповољном друштвеном и историјском статусу Словена. У раду "Словени на историјској раскрсници",¹⁵ указао сам на антисловенску стратегију Запада, пледирао за обједињавање словенских народа - обједињавање њихове економије, модернизовање и демократизовање друштва, као и друге мјере које би обезбиједиле да се словенски народи опет уздигну на ниво савремене историје. Истовремено сам указао на потребу одржавања *свесловенских конгреса* и назначио битне садржаје њиховог рада, као и њихове стратешке правце.¹⁶ Радусиновићеве оптужбе ме присиљавају да истакнем да је то био први такав демарш у cjелокупном интелектуалном и политичком словенском свијету послије краха реалног социјализма и распада Совјетског Савеза. Поменути рад је објављен као фелџон у "Вечерњим новостима" од 26. фебруара до 9. марта 1993. године.¹⁷

У вези с мојом сорбонском тезом посвећеној систематском разматрању отуђења у савременом капиталистичком друштву истаћи ћу да је та теза резимирана на руском језику и поднијета као *сйецијализована информација* за потребе опште-академијског програма "човек-наука-друштво-комплексна истраживања"¹⁸, Академије наука СССР-а, Института научне информације за друштвене науке и Свесавезног међународног центра науке о човјеку при Президијуму Академије наука СССР-а. Издање је припремљено у Одјељењу социјалистичких земаља у Москви 1990. године.

Са задовољством, а зашто не и са поносом, поменућу и два моја рада у којима сам директно разматрао кризу совјетског и европског социјализма.

Када је совјетски социјализам запао у кризу, написао сам брошуру "Идеолошка перестројка - битни услов препорода социјализма", у којој сам размотрио идеолошке слабости које су социјализам довеле у кризу и освијетлио суштину проблема, а излаз видио у демократизацији и хуманизацији социјализма. Слободу сам истакао као највишу категорију социјализма, ставом: "Идеолошка перестројка односа поретка и слободе треба да слободи врати њена права, да је одреди као највишу категорију социјалистичког друштва, да поредак учини гипкијим ради отварања простора за слободе, и да сам поредак стави у службу слободе. Она треба да буде идеолошко-политичко утемељење поретка слободе."¹⁹

У овом раду сам такође нагласио да идеолошка перестројка треба да буде и у функцији *модернизације* социјализма - његовог *усклађи-*

¹⁵ Драгутин Лековић, *Словени на историјској њрекрејници*, "Вечерње новости", Београд, 5. III 1993, стр. 26.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Д. Лекович, *Марксистичкаја теориа отуждения*, Москва, 1990.

¹⁸ Д. Лековић, *Идеолошка перестројка - основни услов модернизације социјализма*, Ауторско издање, Београд, 1989, стр. 37.

¹⁹ Ibid.

вања са историјом: "Идеолошка перестројка, не само да обезбјеђује социјализам током изласка из кризе, него га чини и модерним друштвом. А социјализам мора бити модерно друштво, то јест друштво које је на нивоу захтева времена, јер ће га, без тога, само време потиснути на маргине историје".²⁰ Вријеме је, на жалост, показало да социјализам није успио да се модернизује у духу захтјева историје, па га је сама историја не само потиснула на маргине него и осудила на пропаст.

Када је југословенски социјализам запао у тешку кризу и настојао да из те кризе изађе, схватио сам да треба да се и према њој одредим. У том циљу написао сам опширан рад "Идеолошки проблеми уставних реформи", у коме сам кризу система и уставну кризу третирао на *сасвим* нов начин - скретањем југословенског руководства од марксистичке концепције самоуправљања на прудонистичку концепцију самоуправљања, која је идејно утемељила дезинтеграцију државе и сецесионизам, и којом су се актери сецесионистичких република послужили да се потпуно осамостале. Поред тога, истакао сам да југословенски прудонизам великим дијелом сноси одговорност не само за изрођавање самоуправног социјализма, него и за пропаст саме Југославије као државе. Поменута студија оцијењена је као значајни допринос рашчишћавању идеолошких и политичких сукоба у југословенском државно-партијском врху и интегрално је објављена у часопису "Марксистичка мисао".

Упркос правовременим опоменама и добронамјерним сигнаlima у вези с изласком социјализма из кризе, наши партијски и државни актери више су се руководили каријеризмом, национализмом и либерализмом, него револуционарном марксистичком идеологијом, па се зато ни југословенски социјализам није могао спасти.

Насупрот злобној, увредљивој и негаторској Радусиновићевој тврдњи да сам за читавих пет деценија био по страни великих идеолошко-теоријских расправа и борбе против ревизионистичких и антисоцијалистичких појава, моје студије, јавна иступања и друге чињенице говоре да сам био не само у сталној корелацији са својим временом, него и са врховима времена у струци. Слободно могу рећи, да сам иступао на најугледнијим и најзначајнијим трибинама великих међународних и југословенских скупова и дискусија о нашем времену и његовим проблема, кризама, невољама и падовима. Да ово кажем, овдје, принудио ме Радусиновић својим неистинитим тврдњама како сам свој радни вијек провео по страни и изван великих идејно-теоријских расправа вођених у другој половини XX вијека, а и када бих, као што је Радусиновић, био опседнут мағаломанијом, могао бих рећи да нема не само у нашој земљи, па и у међународним размјерама, личности таквог формата и интелектуалне биографије као што је ја имам. Једино што се мојој интелектуалној стваралачкој биографији може "замјерити", и истаћи као "недостатак", јесте то што нијесам држао разне пригодне говоре, посјећивао разне провинцијалне скупове, сеоске и друге конференције и на њима непозван

²⁰ Д. Лековић, *Идеолошки проблеми уставних реформи*, Марксистичка мисао, Београд, 1989, бр.2, стр. 129-146.

држао политичке придике и фразеолошке говоре и накнадно их писао да би објавио што дебљу књигу, као што је то учинио Павле С. Радусиновић. Али таква књига самохвалисања и истовремено клеветања људи и институција ни мени ни било ком другом озбиљном интелектуалном посленику није потребна.

И најзад да кажем и слѣдеће о недостојном подметању овог нашег "надареног летача орбитом" и ово:

На моју критику, Радусиновић је реаговао крајње грубо, увредљиво и сасвим неакадемски, што, морам рећи, никако нијесам очекивао, не само зато што је моја критика његове књиге била смирена, аргументована и строго академска, него и зато што је упућена научном ствараоцу и професору универзитета.

Но, ипак, боље што је тако поступио, јер се тиме аутентично представио и насликао у правој боји. Ми смо заиста два свијета, два интелектуална нивоа и двије политичке културе и то ће се, поред осталог, јасно видјети из ове наше полемике.

Пошто је Радусиновић полемички ниво снизио испод сваке мјере и уз то се служио неистинама и дифамијама, ја са њим више нећу полемисати. Умјесто тога, настојаћу да стигнем да о њему, његовим путевима времена, раду на обједињавању словенских народа, као и нашим односима у цјелини, напишем обимнији рад.